

1. DE LENGSTE LINJENE

Axel Mjørsum¹ og Christian Løchsen Rødsrud¹

Arkeologi dreier seg i stor grad om fysiske spor etter handlinger. Gravlegging, dyrking av korn, dyrehold, jernproduksjon og stifting av en skogbrann er alle gjøremål som potensielt kan studeres århundrer og årtusener senere, og dermed danne grunnlag for kunnskap om fortiden. Fortidslevningene kan sees på som ufullstendige øyeblikksbilder som gjennom bearbeiding og tolkning kan gi mening og danne grunnlaget for mikrohistorier (se Magnússon 2013). Bak mikrohistoriene ligger imidlertid økonomiske, sosiopolitiske, religiøse og kulturelle forhold som historikere og arkeologer kan tilnærme seg, slik en sosialantropolog tilnærmer seg handlinger og hendelser i nåtidige samfunn (jf. Geertz 1975). Rammene som en arkeolog har mulighet til å skape, kan knyttes opp til lokale og regionale kontekster og kunnskap om samfunnstrekk i avgrensede deler av fortiden, slik som jernalderen i sin helhet (ca. 500 f.Kr.–1030 e.Kr.) eller underperioder som eldre romertid (ca. Kristi fødsel–200 e.Kr.).

Historikeren Fernand Braudel (2009 [1958]:177) er en av flere som også har vektlagt at det tidvis er behov for å heve seg over forklaringen av enkelthendelsene og diskusjonen innenfor rammene av avgrensede perioder. Han fremhever derved de svært seige og langvarige trendene. Geografiske betingelser kan være et slikt overordnet strukturerende element – en bærebjelke og samtidig en hindring som mennesker vanskelig kan fri seg fra uten å endre hele sin eksistens. Dette henger også nøye sammen med menneskenes aktive engasjement i sine fysiske omgivelser (landskapet de har levd i), og hvordan mennesker og landskap gjensidig påvirker og former hverandre (f.eks. Olsen 2010; Hodder 2012; Kristoffersen mfl. 2014). Veisystemer, ideologier, natur- og kulturgrenser er andre eksempler på slike gjennomgripende, langvarige forhold (*la longue durée*) som er permanente eller bare gjenstand for svært saktegående forandringer. Slike omstendigheter kan holde mennesker «fanget» gjennom århundrer (Braudel 2009 [1958]:179).

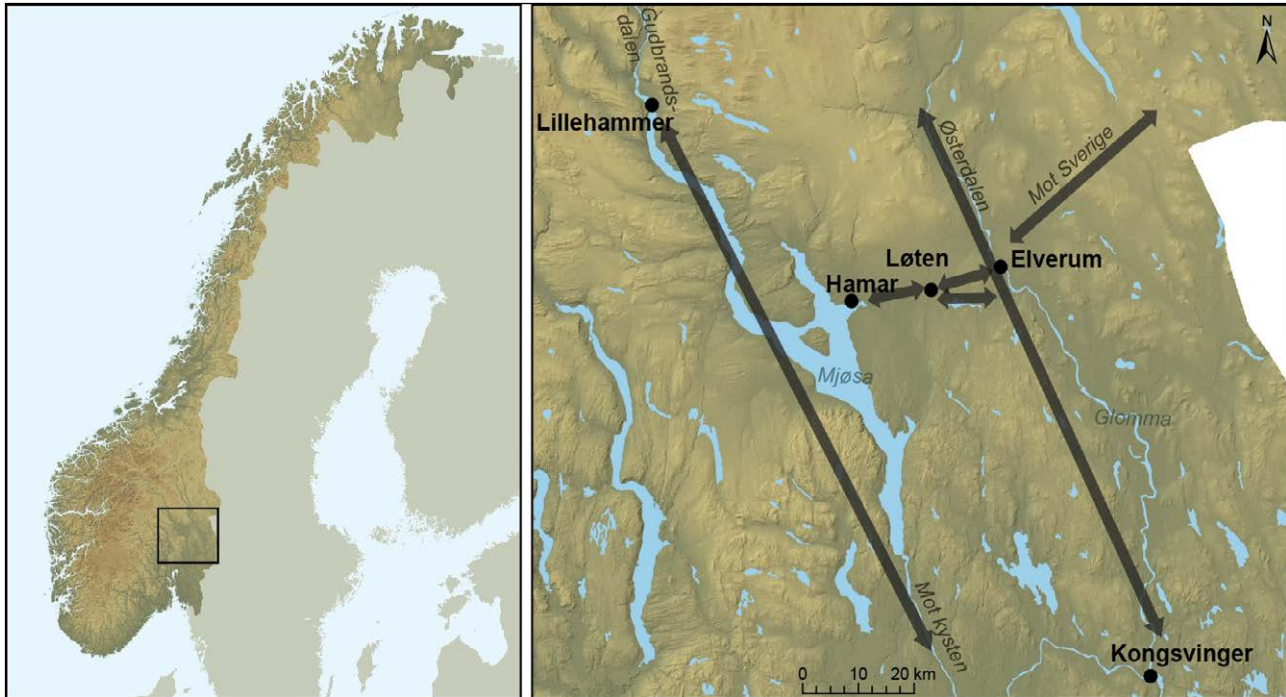
I forskningen på jernalderen har man de senere årene studert konsekvensene av flere gjennomgripende langtidsfaktorer, slik som sammenhengen mellom en mulig pest/klimakrise og endringer i jordbrukssamfunnet mot slutten av folkevandringstiden (Gräslund & Price 2012; Tvauri 2014; Moreland 2018) og graden av påvirkning fra hunerne i Skandinavias i eldre jernalder (Hedeager 2011). Mer lokalt har det blitt pekt på at samspillet mellom en norrøn og samisk befolkning i Østerdalen gjennom jernalderen kan ha spilt en slik langvarig og betydningsfull rolle (Bergstøl 2008).

I samspillet mellom mikrohistoriene og overordnede trender ligger et stort potensial til å frembringe sentral kunnskap om fortidens samfunn. Funnene danner slik sett grunnlaget for å forfatte mer gjennomgripende fremstillinger, og utydelige aspekter ved fortiden kan tre klarere frem. Ved å behandle stedshistorie som et biografisk hendelsesforløp, på samme måte som det med hell er gjort med gjenstander (Kopytoff 1986; Gosden & Marshall 1999; Olsen 2010), har vi i dette bindet hovedfokus på det komplekse nettet som veves mellom mennesker og omgivelser, og som på sikt enten genererer nye og mer sammenfildrede koblingspunkter eller bryter ned gamle.

1.1. DET VARIGE OG FORANDERLIGE I LØTEN OG ELVERUM

Elverum og Løten har til alle tider vært et grenseland – et sted der grunnfjellsområder med et magert jordsmonn strekker seg inn mot den frodige Hedmarken (se kapittel 2 i denne boken, figur 2.1). Skillet sammenfaller med møtet mellom den nærmest endeløse barskogsdominerte taigaen og arealer med varmekjære løvtrær, og således er området også et grenselinje for ulike typer plante- og dyreliv tilhørende ulike biomer. Den kulturelle betydningen til dette landskapsskillet bunner imidlertid ikke i en ugjennomtrengelig grense. Tvert om var interaksjonen mellom Hedmarken og barskogene i øst preget av ferdsel som for en stor del gikk gjennom Løten og Elverum. Disse kommunene

¹ Kulturhistorisk Museum, Universitet i Oslo.

Figur 1.1. Løten, et møte for ferdsel. Kart: Ingvild Tinglum Bøckman og Axel Mjørum, KHM.

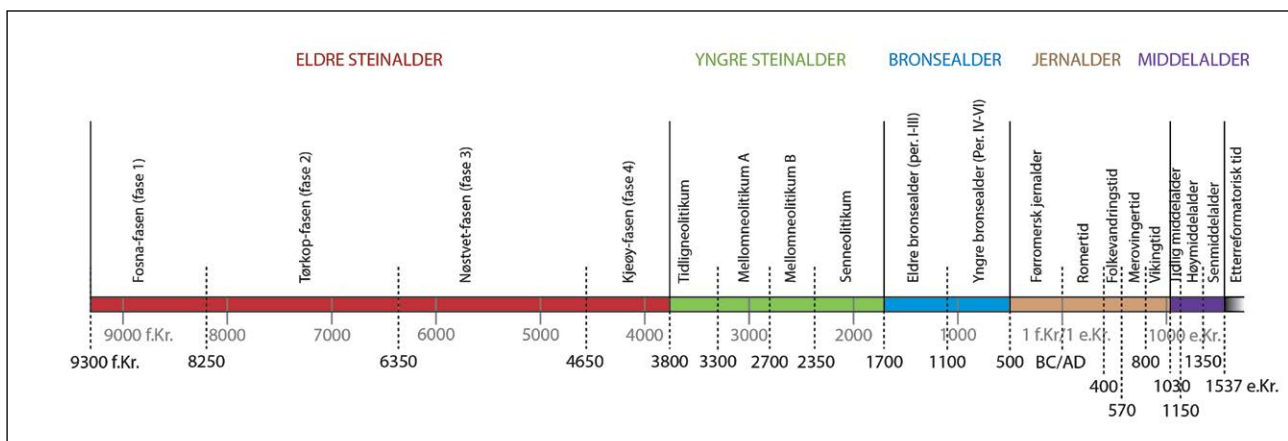
utgjør følgelig en randzone der vi gjenfinner elementer av jordbrukende jernalderbefolkning, samtidig som området har en rekke kulturminner som vitner om betydningen av utmarksbruk og -ressurser.

Muligheten for å krysse denne grensen eller randsonen har blitt utnyttet helt fra steinalderen (se kapittel 2 i denne boken) og videreføres gjennom veitbygging i våre dager. Følgelig har den øst–vestgående ferdselen (se figur 1.1) vært en ekstremt langvarig og betydningsfull struktur som har grepet inn i svært mange av de historiene som kan fortelles om Løten og Elverum.

Dette geografiske skillet og bevegelsene over grensen danner et gjennomgangstema for den påfølgende presentasjonen. Fokus vil særlig være på formingen og utnyttelsen av kulturlandskapet og anvendelsen av utmarksområdene i et langtidsperspektiv. Viktige

faktorer å diskutere er forutsetninger for jordbruk og ressursutnyttelse i utmark, forhold mellom sentrale og mer marginale jordbruksområder og, ikke minst, hvordan sporene i landskapet kan brukes til å fortolke samfunnsstrukturene i forhistorisk tid.

Som en konsekvens av dette bakteppet er boken strukturert rundt ulike nivåer av historiefortelling – nivåer som er ment å utfylle hverandre og som synliggjør grunnleggende aspekter ved jernalderen i Løten, Elverum og innlands-Skandinavia. Ved å veksle mellom et mikro- og et makroperspektiv blir det mulig å studere landskapsbruken over lange tidsrom, samtidig som man kan fordype seg i detaljene på lokalitetsnivå. Gjennom dette grepet blir det også mulig å veksle frem og tilbake mellom tidshorisonter og vurdere observasjoner ut fra utviklingen både i for- og

Figur 1.2. Tidslinje. Utarbeidet av Tone Wikstrøm, KHM.

etterkant, slik at tolkningene ikke låses innenfor en uhensiktsmessig tidsramme.

Likeledes aktualiserer perspektivet Løten og Elverum som en vedvarende, men kryssbar randsone mellom det skogkledde innlandet i Øst-Norge og Vest-Sverige og jordbruksstrøkene i kyst- og lavlands-områdene i det midtre Skandinavia. Særlig i kapittel 2 og 21 i denne boken vil disse riktig lange linjene og de langvarige forholdene gjennomgås nærmere. I de mellomliggende kapitlene vil mikrohistoriene fortelles med utgangspunkt i enkeltlokaliteter. Disse delene rommer også tolkninger som setter funnene inn i en bredere kulturhistorisk sammenheng og knytter resultatene til pågående diskusjoner om grunnleggende aspekter ved Skandinavias jernaldersamfunn.

1.2. ABSTRACT: THE LONGEST LINES

When studying the physical remains from an excavation, focus is naturally at the microscopic level. Fernand Braudel emphasized the necessity to rise above the explanation of individual events and of limited periods, highlighting the resilient and long-lasting trends (*la longue durée*). In this book we intend to overcome this dichotomy by switching between a micro and a macro perspective. A broad perspective makes it possible both to study the landscape of agriculture over a long period of time, and to delve into details at the local level.

Elverum and Løten are situated in a frontier zone – a place where the forested areas with a lean soil extend towards the more fertile soils of Hedmarken. This zone has always been a region of considerable prosperity, partly as a result of its position as a border zone for travel between the neighbouring agricultural and forested areas, thus benefiting from local and regional trade.

1.3. LITTERATUR

Bergstøl, Jostein

2008 Samer i Østerdalen? En studie av etnisitet i jernalderen og middelalderen i det nordøstre Hedmark. Upublisert doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, Oslo.

Braudel, Fernand

2009 [1958] History and the Social Sciences. The Longue Durée. *Review (Fernand Braudel Center)* 32(2):171–203.

Geertz, Clifford

1975 *The interpretation of cultures. Selected essays.* Hutchinson, London.

Gosden, Chris og Yvonne Marshall

1999 The cultural biography of objects. *World archaeology* 31(2):169–178.

Gräslund, Bo og Niel Price

2012 Twilight of the gods? The ‘dust veil event’ and AD 536 in critical perspective. *Antiquity* 86:428–443.

Hedeager, Lotte

2011 *Iron Age myth and materiality. An archaeology of Scandinavia AD 400–1000.* Routledge, London.

Hodder, Ian

2012 *Entangled. An archaeology of the relationships between humans and things.* John Wiley & Sons, Chichester.

Kopytoff, Igor

1986 The cultural biography of things: commoditization as process. I *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, redigert av Arjun Appadurai, s. 64–91. University Press, Cambridge.

Kristoffersen, Siv, Marianne Nitter og Einar Solheim Pedersen

2014 *Et Akropolis på Jæren? : Tinghaugplatået gjennom jernalderen.* AmS-varia 55. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger, Stavanger.

Magnússon, Sigurður Gylfi

2013 *What is microhistory? Theory and practice.* Routledge, Abingdon.

Moreland, John

2018 AD536 – Back to nature? *Acta Archaeologica* 89(1):91–111.

Olsen, Bjørnar

2010 *In defense of things. Archaeology and the ontology of objects.* Archaeology in society series. AltaMira Press, Lanham, Md.

Tvauri, Andres

2014 The Impact of the Climate catastrophe of 536–537 AD in Estonia and Neighbouring Areas. *Estonian Journal of Archaeology* 18(1):30–56.